

5. Каталог Екатеринославского областного музея им. А. Н. Поля. Археология и этнография. – Екатеринослав, 1905.
6. Каталог книг библиотеки Екатеринославской уездной земской управы, учрежденной для служащих в Уездном земстве. – Екатеринослав, 1914.
7. Каталог Котовской библиотеки обер-гофмейстера Г. П. Алексеєва. – Б. м. и., 1913.
8. Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – Вып. 5 / под ред. А. С. Синявского. – Екатеринослав, 1909.
9. **Локоть Ф. В.** Столетие Екатеринославской классической гимназии, 1805-1905 гг. / Ф. В. Локоть. – Екатеринослав, 1908.
10. Народная литература: сб. отзывов библиотечной комиссии Киевского общества грамотности о книгах для народного чтения. – Вып. 3. – К., 1906.
11. **Огієнко І. (Митрополит Іларіон).** Українська культура / І. Огієнко. – К., 2002.
12. Отчет Екатеринославской городской общественной библиотеки за 1905 г. –Екатеринослав, 1906.
13. Отчет Екатеринославской уездной земской Управы за 1915 г.: по школьному делу, земской библиотеке и библиотекам-читальням. – Екатеринослав, 1916.
14. Отчет о состоянии Екатеринославской городской общественной библиотеки за 1900 г. – Екатеринослав, 1902.
15. Отчет о состоянии Екатеринославской городской общественной библиотеки за 1906 г. – Екатеринослав, 1907.
16. Отчет о состоянии Екатеринославского Второго коммерческого училища, 1912/1913 уч.г. – Екатеринослав, 1914.

Надійшла до редколегії 30.05.2014

УДК 37(091)(477.7)

В. С. Савчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КАТЕРИНОСЛАВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ: СТВОРЕННЯ, МАТЕРІАЛЬНА БАЗА, РЕОРГАНІЗАЦІЯ

Досліджено на підставі документальних джерел історію створення учительського інституту у Катеринославі. З'ясовано передумови його виникнення та ставлення до створення інституту земства Катеринославщини. Розглянуто питання, пов'язані з матеріальною базою інституту, необхідною для його розміщення та проведення занять. Наведено дані про навчальний процес, долю інституту та окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Україна, історія педагогіки, Катеринослав, учительський інститут, земство, будинок Айнберга, реорганізація інституту.

© В. С. Савчук, 2014

В. С. Савчук

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**ЕКАТЕРИНОСЛАВСКИЙ УЧИТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ:
СОЗДАНИЕ, МАТЕРИАЛЬНАЯ БАЗА, РЕОРГАНИЗАЦИЯ**

Исследована на основе документальных источников история создания учительского института в Екатеринославе. Выяснены предпосылки его возникновения и отношение к созданию института земства Екатеринославщины. Рассмотрены вопросы, связанные с материальной базой института, необходимой для его размещения и проведения занятий. Приведены данные об учебном процессе, судьбе института и очерчены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: Украина, история педагогики, Екатеринослав, учительский институт, земство, дом Айнберга, реорганизация института.

V. S. Savchuk

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

**KATERINOSLAVSKIY TEACHING INSTITUTE: CREATION,
FINANCIAL BASE, REORGANIZATION**

Investigated on the basis of documentary sources history of teacher training institute in Katerynoslav. Clarified preconditions for its the emergence and relation to its the creation of the local government (zemstvo). Examined the problems associated with the material base of the Institute needed to organize and conduct its activities. Presented the data on the educational process, the fate of the institute and outlines the prospects for further research.

Key words: Ukraine, history of pedagogy, Jekaterinoslav, Teacher's Institute, the local government (zemstvo), the building of the Institute, and the reorganization of the institute.

Педагогічна освіта в Україні має давні традиції, які беруть свій початок з минулих століть. У структурі закладів, що, починаючи з XIX ст., готували педагогів різного рівня, були й учительські інститути. Першими учительськими інститутами на українських землях Російської імперії вважаються Глухівський та Феодосійський (1874) [4; 12–14]. За даними С. Сірополка, відомого вітчизняного педагога та історика освіти, перед революцією 1917 р. в Україні існувало вісім учительських інститутів [23, с. 450]. За Н. Побірченко, «упродовж 1917–1919 рр. на території України існувало 10 учительських інститутів: Житомирський єврейський (1873), Феодосійський (1874), Глухівський (1874), Київський (1909), Катеринославський (1919), Вінницький (1912), Миколаївський (1913), Полтавський (1914), Чернігівський

(1916), Херсонський (1917)» [18, с. 190]. Відмітимо, що не з усіма датами виникнення учительських інститутів, наведеними в статті [18], можна погодитися. Зокрема, сказане торкається Катеринославського вчительського інституту, про який мова піде в нашому дослідженні.

Історія учительських інститутів, педагогічні та організаційні застави їх діяльності були предметом дослідження представників історичної і педагогічної науки [1–4; 10–14; 17; 20; 22; 23; 27]. Але розподілені вони нерівномірно. І це викликано певними об'єктивними причинами. Якщо вести мову про Катеринославський учительський інститут, то дослідникам не повезло з джерелами. Не було ані ювілейних, ані інших спеціальних видань за часів існування інституту, в яких був би висвітлений в історичному та педагогічному контекстах шлях, пройдений цим навчальним закладом.

Архівні матеріали надзвичайно скупі. В авторефераті ґрунтовної дисертаційної роботи І. М. Кравченко, присвяченої педагогічній спадщині учительських інститутів України, читаємо, що «у ході пошуку документів Катеринославського учительського інституту в Державному архіві Дніпропетровської області (ф. 539 (1910–1917 рр.), 70 справ) нами з'ясовано, що їх було втрачено під час Великої вітчизняної війни. Цей факт засвідчено в Національному реєстрі втрачених та переміщених архівних фондів» [12, с. 9]. У той же час архіви інших вчительських інститутів збереглися. То ж не дивно, що ми маємо низку цікавих та ґрунтовних розвідок з історії діяльності Глухівського, Феодосійського, Вінницького, Полтавського, Миколаївського учительських інститутів [1–4; 9–15; 18].

Натомість праць, в яких би торкалися історії Катеринославського вчительського інституту обмаль [22; 23; 25]. Цієї теми торкалася також Ю. Л. Радченко (із залученням і тих архівних матеріалів, які вдалося виявити) у спеціальному дослідженні, присвяченому професійній підготовці вчителів на Катеринославщині [20], в якій предметом її вивчення були «організаційні форми і тенденції розвитку професійної підготовки вчителя в педагогічних закладах освіти Катеринославщини першої половини ХІХ – початку ХХ ст.». Ознайомлення з переліком використаних дослідницею джерел свідчить, що низка питань, пов'язаних з історією Катеринославського вчительського інституту або випала з поля зору дослідниці, або не розглядалася нею, враховуючи предмет дослідження.

Метою даного дослідження було встановлення передумов і процесу виникнення Катеринославського вчительського інституту, його матеріальної бази, з'ясування деяких питань реорганізації інституту та перспектив подальших досліджень. **Предметом** даного дослідження є Катеринославський вчительський інститут, його створення, матеріальна база, реорганізація.

Довгий час у Катеринославі були відсутні установи, які надавали б спеціальну педагогічну освіту. Тобто була відсутня система підготовки спеціалістів загальної освіти навіть у широкому сенсі цього визначення, коли мається на увазі й професійна підготовка усіх осіб, причетних до виховання й освітньої підготовки молоді, зокрема батьків.

Хоча, якщо виходити із загальної характеристики основних педагогічних навчальних закладів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст., в Катеринославі існували певні форми педагогічної освіти. Це, по-перше, єпархіальне жіноче училище. За спеціалізацією воно готувало вчительок для церковно-парафіяльних шкіл, шкіл грамоти та домашніх учителів. Навчання тривало шість років і відбувалося за місцеві єпархіальні кошти. По-друге, за Положенням 1870 р. про жіночі гімназії, в жіночих середніх навчальних закладах засновувались педагогічні (додаткові восьмі) класи, які надавали педагогічну освіту. Навчальний план педагогічних класів містив такі дисципліни, як педагогіка з основами дидактики, методика викладання дисциплін початкового навчання, педагогічна практика у підготовчих класах гімназії тощо. Випускниці отримували звання домашньої вчительки або наставниці з правом викладання у молодших класах жіночих гімназій [16; 19; 26].

Незважаючи на те, що спеціальних вищих чи інших педагогічних навчальних закладів, які б готували майбутніх педагогів, у Катеринославі не було до 1910 р., педагогічна думка набула значного розвитку наприкінці XIX – на початку XX ст. У першу чергу в працях таких відомих новаторів-педагогів, як І. Я. Акінфієв, А. С. Синявський, М. В. Чехов та ін. Питання викладання у середній школі активно обговорювались у Катеринославському науковому товаристві (де навіть було створено педагогічну секцію), Катеринославському педагогічному гуртку, у виступах відомих педагогів Катеринославщини на педагогічних та інших з'їздах, де проходили дискусії з питань викладання різних дисциплін у середній школі.

У Катеринославі також були впроваджені у життя так звані тимчасові учительські семінарії, які були однією із форм удосконалення підготовки вчителів у Російській імперії. Це періодичні літні з'їзди вчителів, що створюють педагогічні курси. Вони відкривались з дозволу попечителя учбового округу. Перші такі курси для народних учителів Катеринославської губернії були відкриті у Катеринославі з ініціативи губернського земства під керівництвом професора Катеринославського гірничого інституту В. В. Курилова у травні 1903 р. [15].

Слухачами курсів були 140 освітян, з них 27 жінок. Лекції читали кращі педагоги та науковці міста, зокрема професори В. В. Курилов,

М. Й. Лебедев, приват-доцент Московського університету Д. І. Яворницький, головний санітарно-епідеміологічний лікар міста І. А. Бутков та ін. У 1904 р. на таких же загальноосвітніх курсах, що відбулися теж під керівництвом В. В. Курилова, серед лекторів були професори А. Є. Владимиров, О. М. Северцов, відомі педагоги І. Я. Акінфієв, В. О. Волжин та ін. [17].

Успішне проведення таких курсів, зацікавленість вчителів, необхідність життя невідкладних заходів із підготовки вчительських кадрів, яку викликало саме життя і на що було звернуто увагу в указі Миколи II від 15 березня 1903 р., стали стимулом для створення в Катеринославі учительського інституту.

Після революційних подій 1905–1906 рр. у місті все ще залишався тільки один вищий навчальний заклад (Катеринославське вище гірниче училище), який на той час ще не мав статусу інституту. Спроби розширити як функціональні можливості КВГУ, так і створити нові вищі навчальні заклади, тривали. У 1908 р. було зроблено спробу відкрити при Катеринославському вищому гірничому училищі сільськогосподарське відділення. На замовлення земства велику доповідь з цього приводу, в якій обгрунтовувалася необхідність відкриття такого відділення, зробив професор КВГУ В. В. Курилов [21]. На жаль, клопотання земства не було підтримано у Петербурзі.

Наступним етапом розвитку підготовки педагогічних кадрів у Катеринославі стало створення у ньому на початку ХХ ст. вчительського інституту. Як відомо, вчительські інститути утворювали у Російській імперії систему навчальних закладів, спрямованих на підготовку вчителів для викладання у міських, повітових та початкових училищах. Створення їх стало поширюватися лише після 1864 р. У 1872 р. вийшло Положення про міські училища, яке стимулювало подальший розвиток системи учительських інститутів. За матеріалами словника Брокгауза і Ефрона, учительські семінарії і школи поділялися на три категорії: 1) урядові семінарії, що утримувалися повністю за рахунок казни, 2) урядові учительські школи для іногородців і 3) учительські школи, що утримувалися за кошти земств і приватних осіб.

Педагогічна освіта надавалася представникам усіх станів православної віросповідання віком із 16 років, але з певними умовами. Усі студенти забезпечувалися стипендією (більшість – державною, інші – певних відомств чи товариств). Після закінчення інституту й отримання атестату вчителя міського училища кожний випускник був зобов'язаний «прослужити не менше 6 років на посаді вчителя міського училища за визначеннями навчального керівництва» [16].

Навчальний процес був організований за певною схемою. Курс навчання був трирічним. Основними предметами викладання були

«Закон Божий, педагогіка, російська та церковнослов'янська мови, арифметика, алгебра, геометрія, історія, географія, природнича історія і фізика, креслення і малювання, чистописання, співи і гімнастика» [16]. Із 1896 р. було введено обов'язкове навчання ручній праці. З метою проведення постійної педагогічної практики при кожному такому інституті працювало однокласне або двокласне міське училище. Керував інститутом директор, який за правами прирівнювався до директора гімназії і підпорядковувався попечителю навчального округу. Управління інститутом покладалося на педагогічну раду, яка працювала під керівництвом директора. До її складу входили всі викладачі інституту та вчителі училища при інституті.

Оскільки нестача вчителів відчувалася гостро, особливо у провінціях, державою після 1907 р. планувалося створення в деяких містах нових учительських інститутів. Цей план певною мірою був здійснений. Нагадаємо, що переважна більшість учительських інститутів в Україні була створена саме після подій 1905–1907 рр.

Одним з таких можливих міст створення нового учительського інституту виявився Катеринослав. Питання це виникло ще у 1908 р., коли попечитель Одеського учбового округу звернувся до Катеринославської губернської земської управи (КЗГУ) з повідомленням про «предположение свое войти с представлением в Государственную Думу об учреждении в некоторых пунктах империи новых учительских институтов, в том числе одного для Одесского учебного округа» [6, с. 112]. Він просив відгукнутися на його повідомлення, «какое материальное участие могло бы принять земство в случае открытия института в Екатеринославе» [6, с. 112].

За висновком КЗГУ така установа не є прерогативою земства, але тим не менше, враховуючи корисність цієї установи для народної освіти, губернська управа запропонувала губернським земським зборам асигнувати «в помощь казне на оборудование учительского института до 3 000 руб.. в течение трех лет» за умови відкриття його у Катеринославі та на відкриття інституту в Катеринославі повітових земств губернії.

Але думки повітових земств (повітових земських зборів та земських управ) з цього приводу розділилися. Одностайності визнання необхідності такого інституту для Катеринославщини не спостерігалося. Якщо узагальнити певним чином думки земців, то вони виглядали таким чином.

Серед основних питань були такі: чи необхідним є взагалі учительський інститут, хто повинен його фінансувати, де він повинен розташовуватися. Щодо першого питання, то збори Верхньодніпровського, Слов'яносербського, Катеринославського, Павлоградського, Олександрівського (Запоріжжя), Новомосковського повітів висло-

вилися позитивно щодо відкриття учительського інституту, причому саме в Катеринославі.

Маріупольська повітова земська управа підтримала відкриття вчительського інституту в Одеському навчальному окрузі, не висловивши свою думку щодо його відкриття у Катеринославі, а маріупольські повітові земські збори після доповіді повітової земської управи прийняли рішення «направити прежде всего этот вопрос в установленном порядке в Государственную думу, где в настоящее время разрабатываются проекты народных школ» [6, с. 115], тобто фактично відмежувалося від цього питання. Бахмутська повітова земська управа взагалі не відгукнулася на звернення губернського земства із цього питання.

Питання фінансування було більш болючим і тісно пов'язаним з тим, де відкривати інститут. Катеринославські повітові земські збори висловили думку, що «не отвергая пользы открытия в Екатеринославе учительского института как учреждения просветительного и, следовательно, крайне необходимого, она тем не менее не может не высказаться, что трата денежных средств на учреждение учительского института для уездного земства будет непроизводительной, так как воспитанники сих институтов идут исключительно на должности городских учителей, обязанности сельских же учителей совершенно игнорируют, а между тем образование кадров сих последних путем открытия не учительских институтов, а учительских семинарий, составляет прямую и первую обязанность уездных земств, куда и должна быть направлена их деятельность» [5, с. 227].

Новомосковська повітова земська управа на відміну від Зборів Новомосковського повітового земства, які пропонували відкрити інститут в одному з повітових міст, поставилась негативно до цієї ідеї «ввиду мало ощутимой для земства нужды в учителях с образовательным цензом учительского института и больших затратах на его учреждение; открытие его же в Екатеринославе, а следовательно не в уездном городе, уездная управа горячо приветствует, находя, что средствами Губернского Земства надлежало бы широко прийти на помощь Правительству для того, чтобы институт, как просветительное учреждение был открыт именно в Екатеринославе» [6, с. 114].

Павлоградське і Олександрівське повітові земства утрималися від обіцянок фінансової підтримки, причому Олександрівське земство взагалі заявило, «что подготовка надлежащего педагогического персонала должна лежать на обязанности государства и удовлетворяться всецело за счет средств последнего» [6, с. 114].

Як бачимо, бажаність відкриття вчительського інституту переважала. Однак фінансувати його відкриття, матеріально підтримувати

повітові земства не бажали. Основною причиною було те, що «учительский институт не увеличит контингента учителей, необходимых для земских школ губернии» [6, с. 115].

19 жовтня 1910 р. Інститут було відкрито у будинку, наданому М. С. Пальчинським. Надалі місто виділило Учительському інституту місце під забудову, архітектором Б. Добротворським було виконано навіть проект будинку, але далі справа не пішла [22; 25]. Тому інститут перебрався у новозбудований будинок Айнбергів, у нагірній частині міста, з власником якого було укладено орендний договір на два роки. Причому, директор інституту Микола Павлович Руновський увів у контракт умову про планування ще недобудованого будинку відповідно до побажань педагогічної ради інституту. У цьому ж приміщенні розташовувалося і початкове училище при інституті. Договір далі був подовжений. У подальшому він відіграв певну роль у структурній реорганізації університету в 1919–1921 рр., а також при формуванні його матеріальної бази.

За даними, наведеними В. С. Старостіним [25], учительский інститут був найбільшим орендарем приміщень у будинку Айнбергів. Він «занимал второй, третий и половину первого этажа. Кроме того, институт ещё имел: 2 комнаты в подвале, 5 погребов, 3 отделения в сарае, 3 отделения в леднике и право пользования двором. Здесь помещались учебные классы, начальное училище (из 3-х летнего срока обучения учителей, только первый год был полностью теоретическим, на 2 и 3 годах основные занятия были практическими, и собственное начальное училище было для института обязательным), квартиры директора и служащих» [25]. Уточнення, щодо того скільки ж кімнат займав інститут на трьох поверхах будинку Айнбергів знаходимо в архівній справі, матеріали якої автору надані В. С. Старостіним: «Учительский институт занимает 10 комнат и 2 кухни в третьем этаже, 12 комнат и две кухни во втором этаже, 5 комнат и кухню в первом этаже. Все помещения учительский институт арендует за 5 400 рублей в год по договору с 15 июля 1913 года, сроком по 1 июля 1916 года» [5].

Учительський інститут готував спеціалістів із незакінченою вищою освітою за трирічним циклом. Перший рік був загальноосвітнім, спеціалізація запроваджувалася на другому і третьому роках навчання. Учителі інституту намагалися бути на передових позиціях тодішньої педагогічної думки, брали участь у різних педагогічних нарадах та з'їздах. Зокрема, відомо, що у 1914 р. директор Катеринославського вчительського інституту М. Руновський брав участь у 2-му Всеросійському з'їзді з експериментальної педагогіки.

Учительський інститут проіснував до 1920 р. відповідно до «Тимчасової інструкції губернським відділам народної освіти»,

розісланої на місця 24 лютого 1920 р., старі юридичні й історико-філологічні факультети університетів ліквідовувалися і починалася організація інститутів народної освіти з метою підготовки працівників освіти.



Будинок, який займав Учительський інститут з 1913 р. (вул. К. Цеткін, 6-а).

Листівка 1910-х рр. Колекція Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки

У квітні – травні 1920 р. Учительський інститут та Вищий педагогічний інститут (створений у 1917 р.) було об'єднано під назвою Катеринославський інститут народної освіти (КІНО), який почав функціонувати з травня 1920 р. До його складу входили: дошкільне відділення, відділення підготовки класних викладачів, соціально-історичне, словесне, фізико-математичне відділення. Будинок Учительського інституту залишався ще за КІНО. Влітку 1921 р. відбулося злиття КІНО з Інститутом теоретичних наук (ІТЕН) під новою назвою – Катеринославський вищий інститут народної освіти (КВІНО) [24]. Деякий час помешкання колишнього учительського інституту (Нагорна, 12) ще належали КВІНО, «но уже в 1920-х гг. их отобрали, т.к. город нуждался в жилье, а бывший дом Айнбергов всё же был доходным домом, а не специально построенным учебным заведением» [25].

Серед випускників учительського інституту у Катеринославі було багато тих, хто своєю подвижницькою працею на педагогічній

ниві немало зробив для розвитку освіти в Україні. Зокрема Володимир Михайлович Писаревський, випускник Катеринославського вчительського інституту 1913 р. Після закінчення інституту з 1918 р. він працював учителем української мови у школах Полтави та Полтавського району. З 1929 р. викладав українську мову та літературу на Полтавських окружних державних курсах українознавства, далі працював на робітничому факультеті Полтавського інституту інженерів сільськогосподарського будівництва, багато зробив для поширення української мови та літератури.

Отже, Катеринославський учительський інститут виник на хвилі перетворень у системі педагогічної освіти Російської імперії, стимулятором яких стали події 1905–1907 рр. Ці перетворення стали основою для якісно нового етапу розвитку професійної підготовки педагогів.

Процес створення Катеринославського вчительського інституту був досить складним, оскільки визнання його необхідності повітовими земствами не супроводжувалось їхньою фінансовою підтримкою, особливо в період заснування інституту. Головну роль у створенні інституту зіграло, на наш погляд, саме Катеринославське губернське земство, яке підтримало цю ідею, у тому числі й фінансово.

До перспектив подальших досліджень відносимо пошук випускників Катеринославського вчительського інституту, за результатами якого автор планує нову публікацію, в якій будуть ширше представлені матеріали щодо їхнього життя та діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Анохіна Л. С. З історії освіти у м. Вінниця (II пол. XIX – поч. XX ст.) [Електронний ресурс] / Л. С. Анохіна // Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу: <http://muzey.vn.ua/node/106>.
2. Боровик А. Чернігівський учительський інститут (1916–1919 рр.) / А. Боровик // Сіверянський літопис. – 2006. – № 2. – С. 76–87.
3. Боровик А. Чи не настав той час? / А. Боровик // Сіверянський літопис. – 2011. – № 6. – С. 125–134.
4. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / В. І. Белашов, М. П. Гурець, В. В. Заїка та ін. – Суми, 1994.
5. Дело по залогу недвижимого имуществва Айнберг Захария Менахимовича и Соси Рувимовны в г. Екатеринославе. Начато 8 августа 1913 г. // Державний архів Харківської області. – Ф. 71, оп. 5, спр. 179.
6. Доклад по вопросу об учреждении учительского института в гор. Екатеринославе // Доклады Екатеринославскому губернскому земскому собранию 43-й очередной 1908 г. сессии. – Екатеринослав, 1909. – С. 112–116.
7. Доклад уездной земской управы // Постановления Екатеринославского уездного земского собрания чрезвычайных и 42-й очередной сессии 1908 г. – Никополь, 1909. – С. 226–227.

8. **Задорожна Л. В.** Педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874–1917 рр.) / Л. В. Задорожна. – Глухів, 1999.

9. **Задорожна-Княгиницька Л.** «Провінційний університет для бідних»: Глухівський вчительський інститут 1874–1917 років // Українознавство. – 2008. – № 4. – С. 174–178.

10. **Заика В. В.** Глуховський учительський інститут в системі освіти Северо-Восточной України другої половини XIX – початку XX століть / В. В. Заика // Сумська старовина. – 2013. – № XLI-XLII. – С. 45–53.

11. **Ковалева О. Ф.** Очерки истории культуры Южного Прибужья. (От истоков до начала XX века) Кн. 1. Из прошлого культурной жизни на Николаевщине / О. Ф. Ковалева, В. П. Чистов. – Николаев, 2000. – С. 133–135.

12. **Кравченко І. М.** Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. М. Кравченко / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2008.

13. **Кравченко І. М.** Феодосійський учительський інститут – центр навчально-виховного комплексу (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / І. М. Кравченко // Історико-педагогічні студії : науковий часопис. – К., 2007. – Вип. 1. – С. 46–51.

14. **Кравченко І. М.** Феодосійський учительський інститут як основа формування мережі учительських інститутів України др. пол. XIX – поч. XX ст. / І. М. Кравченко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. – Ялта, 2006. – Вип. 10, ч. 1. – С. 252–257.

15. **Курилов В. В.** Общеобразовательные курсы для народных учителей и учительниц Екатеринославской губернии 1903 г. / В. В. Курилов. – Екатеринослав, 1903.

16. **М-ль М.** Учительские институты, семинарии и школы / М. М-ль // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб., 1890–1907.

17. Общеобразовательные курсы для народных учителей и учительниц летом нынешнего года. – Екатеринослав, 1904.

18. **Побірченко Н.** Безперервна педагогічна освіта в історичному вимірі / Н. Побірченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2010. – Вип. 32. – С. 84–192.

19. **Пругавин А. С.** Законы и справочные сведения по начальному народному образованию / А. С. Пругавин. – СПб., 1898.

20. **Радченко Ю. Л.** Професійна підготовка вчителя в педагогічних закладах освіти Катеринославщини (перша половина XIX – початок XX століття) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук, спец.: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ю. Л. Радченко. – К., 2012.

21. **Савчук В. С.** В. В. Курилов – віхи життя і діяльності / В. С. Савчук // Вісник Дніпропетровського університету. – 2008. – Т. 16, № 1/1. Серія: Історія та археологія. – Вип. 16. – С. 49–53.

22. **Савчук В. С.** Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара: від перших споруд до сучасного університетського містечка / В. С. Савчук, В. С. Старостін; під ред. М. В. Полякова. – Д., 2013.

23. **Савчук В. С.** Создание университета и его деятельность в условиях реорганизации системы народного образования (1910 – 1933) / В. С. Савчук // Історія Дніпропетровського університету / відп. ред. В. Ф. Прісняков. – Д., 1993. – С. 3–76.

24. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К., 2001.

25. Старостин В. Дом Айнбергов на Нагорной / В. Старостин // Недвижимость в движении – 2008. – № 7. – 27 февр. – С. 9.

26. Фальборк Г. А. Учительские семинарии и школы: систематический свод законов, распоряжений, правил, инструкций, программ и справочных сведений для учащихся и учащихся в учительских семинариях и школах всех ведомств, а также для готовящихся к поступлению в них / Г. А. Фальборк, В. Чарнолуцкий. – СПб., 1901.

27. Халамендик В. Соціально-економічні передумови становлення та розвитку педагогічної освіти Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / В. Халамендик // Наукові праці: Педагогічні науки. – 2002. – Т. 20, вип. 7. – С. 123–134.

Надійшла до редколегії 12.06.2014

УДК 94(477.63) «1941/1944»

І. А. Шахрайчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ЗНИЩЕННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ БАГАТСТВ
ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.)**

Розглянуто процес нищення нацистами духовно-культурних цінностей краю під час Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: німецько-фашистська окупація, Дніпропетровськ, Провіта, театр.

И. А. Шахрайчук

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**УНИЧТОЖЕНИЕ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫХ БАГАТСТВ
ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЫ В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941–1945 гг.)**

Рассмотрен процесс уничтожения нацистами духовно-культурных ценностей края в период Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: немецко-фашистская оккупация, Днепропетровск, Провита, театр.